

Radovi Instituta za povijest umjetnosti 34
Journal of the Institute of Art History, Zagreb

Ivan Josipović

Odjel za povijest umjetnosti, Sveučilište u Zadru

»Majstor koljanskog pluteja« u stilskom razvrstavanju predromaničke skulpture iz Galovca kod Zadra¹

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Predan 15. 9. 2010. – Prihvaćen 30. 10. 2010.

UDK: 73.033.4:904(497.5 Galovac)

Sažetak

U članku se raspravlja o ulomcima predromaničkih reljefa pronađenim u razdoblju od 1979. do 1991. godine na lokalitetu Crkvina u selu Galovcu pokraj Zadra, kao i o onim fragmentima koji su s tog lokaliteta već prije dospjeli u muzeje u Kninu (Splitu) i Biogradu. Osvrćući se na dosadašnju znanstvenu analizu i interpretaciju skulpture nastale tijekom dviju ranosrednjovjekovnih faza opremanja unutrašnjosti crkve sv. Bartolomeja, autor ih preispituje te djelomično ispravlja i reinterpreтира. Ključna metoda za novu preraspodjelu kamene plastike po kronološko-razvojnim fazama bila je njezino svrstavanje u radioničke opuse temeljem likovno-stilske analize. Tako se posebna pozornost

usmjerava na ostvarenja »Majstora koljanskog pluteja«, čije je djelovanje u Galovcu već prepoznato, ali nije iskorišteno za rješavanje nekih drugih, prije svega stilsko-kronoloških pitanja vezanih uz predromaničku skulpturu i vrijeme njezina nastanka. Naime, upravo će prepoznatljivost klesarskih ostvarenja te radionice, koja je bila aktivna tijekom druge razvojne faze, olakšati identifikaciju preostalih ranosrednjovjekovnih reljefa nastalih u prvoj fazi opremanja galovačke crkve. Na kraju, iako bez nepobitnih dokaza, autor obje faze datira u 9. stoljeće te prvu okvirno smješta na njegov početak, a drugu u sredinu ili čak prema kraju stoljeća.

Ključne riječi: *predromanika, 9. st., skulptura, Galovac, Tršci, Crkvina, crkva sv. Bartolomeja, »Majstor koljanskog pluteja«*

Na samom sjeverozapadnom rubu sela Galovac, smještenog oko 10 kilometara zračne linije istočno od Zadra, a nedaleko od njegova novog groblja, nalazi se položaj Crkvina s već odavno poznatim ostacima sakralne arhitekture i velikim grobljem uokolo nje. Navedeno arheološko nalazište lokalno je stanovništvo desetljećima koristilo kao rudnik kamena za vlastite građevinske potrebe, pa je lokalitet ozbiljno devastiran. U srednjem vijeku Crkvina je bila sastavni dio nekadašnjega sela Tršci,² koje je zauzimalo prostor sjeverozapadnog dijela današnjeg Galovca te se pružalo dalje na zapad, prema Zemunik Donjem, tj. njegovu zaselku zvanom Mostar.³

Prvo probno i amatersko istraživanje na lokalitetu Crkvina poduzeo je 1936. godine don Kazimir Perković. Međutim, Perković za sobom nije ostavio zapise o tijeku i rezultatima svojih istraživanja, a nalaze iz Galovca prenio je i smjestio u Biograd a da o tome nije ostavio nikakvu dokumentaciju. Do sustavnih arheoloških istraživanja lokaliteta došlo je tek u razdoblju između 1979. i 1991. godine, a njih je u pet kampanja kao glavni istraživač vodio Janko Belošević.⁴ To je rezultiralo otkrićem ranokršćanskog kompleksa popraćenog i nalazima ulomaka pripadajućih mu liturgijskih instalacija.

Značajne građevinske preinake i dogradnje navedeni je kompleks doživio u dva navrata tijekom ranoga srednjeg vijeka, o

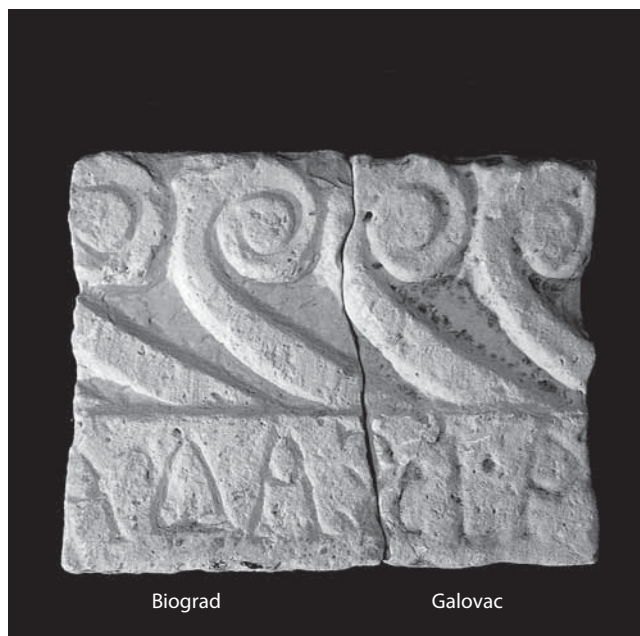
čemu svjedoče reljefi predromaničkih stilskih karakteristika.⁵ Navedenom kompleksu pripadaju još i kasnoantički bunar, tri ranokršćanske zidane grobnice, dva ranosrednjovjekovna kamena sarkofaga izrađena od antičkih spolija, ostaci manje crkve za koju Belošević pretpostavlja da potječe iz postturskog vremena te veliko višeslojno groblje s 521 ukopom koje se datira od kasne antike (presvođene grobnice i sarkofazi), preko ranog i razvijenog srednjeg vijeka, pa sve do kraja 18. stoljeća.⁶

Nekadašnju središnju građevinu kompleksa na lokalitetu Crkvina predstavljaju ostaci crkve koja je bila posvećena sv. Bartolomeju apostolu.⁷ Radi se o jednobrodnoj pravokutnoj građevini s narteksom na zapadnoj te s iznutra polukružnom, a izvana poligonalnom apsidom na istočnoj strani, što odgovara tipologiji ranokršćanskih sakralnih objekata nastalih krajem 5. i početkom 6. stoljeća. Crkva je imala glavni ulaz na zapadu i njime se ulazilo najprije u narteks, a tek onda drugim vratima u sami naos crkve. Po dvojna vrata bila su i na njezinim bočnim zidovima, a služila su za povezivanje crkve s aneksima (*diaconicon, prothesis, krstionica*) na sjeveru i jugu, ali su troja od njih, prema Beloševićevoj interpretaciji, bila zazidana prilikom ranosrednjovjekovne adaptacije crkve.⁸ U apside su se sačuvali i ostaci svećeničke klupe, a pronađeni su i skromni fragmenti ranokršćanskih

liturgijskih instalacija, ponajprije ulomci ograde svetišta, na temelju kojih je voditelj istraživanja, možda presmiono, ponudio crteže njezinih sastavnih dijelova, ali i pretpostavljeni izvorni smještaj i grafičku rekonstrukciju čitave ograde.⁹ Osim glavne crkve i njezinih bočnih aneksa, njoj su sa zapadne strane bili smješteni još i ranokršćanski oratorij (nekadašnja poganska kulna građevina) s djelomice sačuvanom kasnoantičkom, tj. ranokršćanskom zidanom grobnicom na svod te jedan sepulkralni objekt, tj. memorija s još dvije uz nju podignute presvođene kasnoantičke grobnice koje su nažalost potpuno uništene. Ranokršćanski oratorij, koji je smješten oko 10 metara sjeverozapadno od pročelja crkve, nepravilnog je kvadratnog tlocrta, podijeljen je na tri prostorije i ima apsidu po sredini istočnog perimetralnog zida, dok se memorija nalazila uz samo pročelje crkve, s južne strane njezina glavnog ulaza, a dvije presvođene zidane grobnice dograđene su joj s južne strane.¹⁰

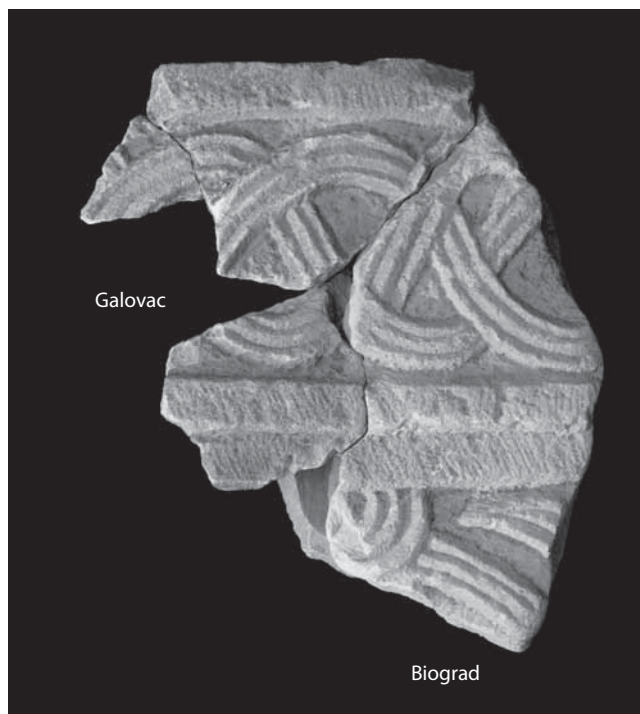
Osim ulomaka ranokršćanske skulpture na lokalitetu Crkvinu otkriveno je znatno više fragmenata predromaničke kamene plastike, i to uglavnom sastavnih dijelova liturgijskih instalacija same crkve. Među njima su dosad, prema interpretaciji Janka Beloševića, prepoznati dijelovi dvaju ciborija i dviju oltarnih ograda, zatim fragmenti oltara, ambona i krstionice te razni ulomci arhitektonsko-skulpturalne dekoracije crkve, poput stupića, impost-kapitela dvojnih prozora (bifora), prozorskih rešetki, dovratnika, ukrasnih oplata na vratima i još nekih neutvrđenih funkcionalnih i dekorativnih elemenata arhitekture.¹¹ U svom pokušaju interpretacije izvornih ranosrednjovjekovnih liturgijskih instalacija koje je kronološki podijelio u dvije razvojne faze, Belošević je, osim fragmenata koje je pronašao prilikom istraživanja lokaliteta, njima pridružio i još neke ulomke skulpture koji prema njegovu mišljenju izvorno potječu s Crkvine, ali su već ranije s nje odneseni, bilo prilikom slučajnog nalaza i preupotrebe od strane lokalnog stanovništva ili, pak, uslijed navedenog amaterskog istraživanja iz sredine tridesetih godina 20. stoljeća.

Naime, kao što je već bilo istaknuto, u prošlosti su mještani Galovca neke kamene ulomke slučajno pronađene na Crkvini odnosili s lokaliteta te ih ugrađivali u svoje privatne objekte, pa su se tako neki od njih sačuvali u sekundarnoj upotrebi, dok je drugima zameten svaki trag. S druge strane, manji broj ulomaka je iz privatnog vlasništva dospio i u tadašnji Muzej starina Savske i Primorske banovine u Kninu, pa se oni danas u pravilu nalaze u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu. Nakon već opisanih amaterskih istraživanja iz 1936. godine, Biograd je postao treća lokacija na koju su dospjeli neki ulomci iz Galovca, ali je nedokumentiranje tog materijala tijekom vremena rezultiralo njegovim miješanjem s biogradskom skulpturom. Kada je 1969. godine otvorena biogradska Arheološka zbirka, koja je kasnije prešla u Zavičajni muzej, tamo prispjela galovačka skulptura postala je njezin sastavni dio, ali je u inventarske knjige zavedena bez podataka o izvornom nalazištu, pa ju danas nije lako razlikovati od ostalih spomenika kojima mjesto nalaza također nije poznato, a potječu iz samog Biograda ili njegove bliže okolice.¹²



1. Spojeni ulomci arhitrave oltarne ograde iz prve predromaničke faze, Biograd, Zavičajni muzej, Zadar, Praktikum Odjela za arheologiju Sveučilišta u Zadru (foto: I. Josipović)

Connected fragments of the architrave of the altar screen from the first pre-Romanesque phase, Biograd, Regional Museum, Zadar, Practicum of the Archaeology Department, University of Zadar



2. Spojeni ulomci pluteja oltarne ograde iz prve predromaničke faze, Biograd, Zavičajni muzej, Zadar, Praktikum Odjela za arheologiju Sveučilišta u Zadru (foto: I. Josipović)

Connected fragments of the balustrade of the altar screen from the first pre-Romanesque phase, Biograd, Regional Museum, Zadar, Practicum of the Archaeology Department, University of Zadar



Galovac

Biograd

Plavno

Žažvić

3. Crtež i fotografija galovačkog kapitela iz MHAS-a u Splitu i predromanički kapiteli iz Biograda, Plavna i Žažvića (izradio: M. Košta)
A drawing and a photograph of the Galovac capital from the Museum of Croatian Archaeological Monuments in Split and the pre-Romanesque capitals from Biograd, Plavno, and Žažvić

Među navedenim muzejskim eksponatima s nepoznatog nalazišta Janko Belošević je mnoge od njih prepoznao kao one koje je Kazimir Perković donio u Biograd,¹³ a njegova je identifikacija gotovo u potpunosti bila točna. Beloševiću je pri utvrđivanju galovačkog podrijetla nekoliko biogradskih ulomaka ključna bila činjenica da se oni po frakturi spajaju s fragmentima koji su iskopani u sustavnim arheološkim istraživanjima u Galovcu (sl. 1. i 2.; sl. 8., sredina dolje), dok je za ostale bilo važno uspostavljanje likovno-stilskih analogija s ulomcima pronađenima na Crkvini. Međutim, neke su analogije ipak uspostavljane na preopćenitim oblikovnim podudarnostima koje predstavljaju opća mjesta predromanike kao stila, a da je pritom ostala neiskorištena mogućnost povezivanja pojedinih reljefa s već definiranim korpusima ranosrednjovjekovne skulpture, tj. s klesarsko-radioničkim produkcijama. Izostanak takvog pristupa razmatranom materijalu rezultirao je pogreškama prilikom pokušaja utvrđivanja i rekonstrukcije izvornog izgleda liturgijskih instalacija iz obiju predromaničkih faza opremanja crkve sv. Bartula u Galovcu, pa su tako neki ulomci skulpture iz različitih klesarskih radionica svrstani u jednu, a ostatak raznorodnih fragmenata u drugu fazu, o čemu će biti više govora u nastavku.

U biogradskom Zavičajnom muzeju izložen je jedan dosta dobro sačuvan predromanički kapitel s gornjim dijelom stu-

pića isklesanim u istom komadu kamena (sl. 3., treći slijeva). Kapitelu nije poznato mjesto nalaza, a ukrašene su mu sve četiri strane, s tim da mu je dekoracija svake strane djelomice različita.¹⁴ Njega je Nikola Jakšić već odavno pripisao tzv. »Klesarskoj radionici iz vremena kneza Trpimira«, temeljeći svoju atribuciju na likovno-stilskoj analizi i uspostavljanju analogija između ovog kapitela i njih još šest s dvaju dalmatinskih lokaliteta, točnije s kapitelima iz Žažvića kod Bribira i Plavna kod Knina.¹⁵

S druge strane, Janko Belošević taj kapitel smatra izvorno galovačkim, vjerujući da je u Biograd dospio nakon Perkovićeve pothvata iz 1936. godine. Kao ključni dokaz takvog stava naveo je slučajni pronalazak, po njegovu mišljenju, identičnog kapitela sa stupićem na lokalitetu Crkvina u Galovcu još u prvoj polovici prošlog stoljeća. Taj je kapitel 1934. godine dospio u Muzej starina Savske i Primorske banovine u Kninu, a danas je, kako Belošević navodi, izgubljen, te o njegovu izgledu svjedoči tek crtež iz stare inventarske knjige koja se danas čuva u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu (sl. 3., prvi slijeva).¹⁶ Osim navedenog, on smatra da su ta dva kapitela s pripadajućim stupićima nosili arhitrav i središnji luk oltarne ograde iz prve predromaničke faze opremanja galovačke crkve, a kako je ta oграда prema njegovoj interpretaciji imala četiri stupića, to bi značilo da su preostala dva kapitela danas izgubljena.¹⁷

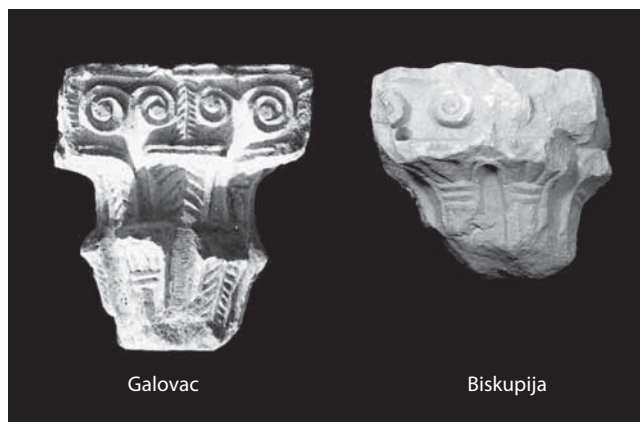
Međutim, galovački kapitel ipak nije izgubljen. Naime, on se i danas nalazi u depou Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, gdje je zaveden pod inventarskim brojem 3684

(sl. 3., drugi slijeva).¹⁸ Može se reći da odgovara uobičajenom predromaničkom tipu kapitela te da je ta činjenica, uz gotovo jednake mjere (16,5 x 17 cm), jedina stvar temeljem koje ga je, na općoj razini, moguće povezati s biogradskim primjerkom. Iako mu je epiderma dosta oštećena, a na nekim mjestima je i djelomično otučen, detaljna analiza načina njegove obrade i izbora ukrasnog repertoara otkriva značajne razlike u odnosu na kapitel iz Biograda, što je ponajprije vidljivo u dosta plošnijoj obradi koja odaje znatno nesigurnije baratanje dljetom, kao i u odabiru ukrasnog repertoara koji je potpuno drukčiji od onog s biogradskog kapitela.

Dakle, kapitel iz splitskog muzeja, koji je do sada smatran izgubljenim, potječe s lokaliteta Crkvina u Galovcu, te se i u vrsnoći izvedbe i u izboru ukrasnih motiva razlikuje od kapitela iz Zavičajnog muzeja u Biogradu. To znači da je biogradski kapitel potrebno isključiti iz korpusa galovačke predromaničke skulpture, iako bi i njegovo pripisivanje »Klesarskoj radionici iz vremena kneza Trpimira« trebalo ozbiljnije preispitati. Naime, izvedba navedenog kapitela, unatoč nekim stilsko-ikonografskim podudarnostima, ipak pokazuje dosta zatvoreniju formu i osjetno manji plasticitet u odnosu na tipične kapitule iz ove radionice, primjerice na one iz Plavna i Žažvića (sl. 3., četvrti i peti slijeva). S druge strane, galovački kapitel iz splitskog muzeja potrebno je staviti u isti kontekst s ostalom predromaničkom skulpturom s lokaliteta Crkvina te mu, ako je moguće, pokušati utvrditi radioničku pripadnost.

* * *

Analizirajući ulomke predromaničkih reljefa pronađenih na lokalitetu Crkvina, Janko Belošević ih je temeljem uspostavljanja širokih analogija između poznatih spomenika s područja Dalmacije i Istre, ali i iz Italije, svrstao u dvije razvojne faze, od kojih je onu raniju datirao u drugu polovicu 8., a kasniju u 9. stoljeće.¹⁹ Međutim, propustio je mogućnost da značajan broj galovačkih ulomaka temeljem stilskih podudarnosti poveže s opusom jedne već definirane klesarske radionice, tzv. »Majstorom koljanskog pluteja«. Tu je radionicu 1984. godine izdvojio i imenovao Nikola Jakšić, definiravši njezin opus među reljefima pronađenima u Gornjim Koljanima kod Vrlike i Biskupiji kod Knina,²⁰ da bi nakon novih otkrića na Crkvini u Galovcu njezino djelovanje prepoznao i na tom lokalitetu.²¹ Iako je srodnost galovačkih kapitela s onima iz Koljana i Biskupije (sl. 4.) odmah uočio i Belošević, navodeći kako ih je možda izradila i ista radionica,²² pomalo zbunjuju njegovi kasniji zaključci da su navedeni kapituli, kao i ostala stilski srodna skulptura s Crkvine u Galovcu, produkt zadarskih klesara, odnosno klesarske radionice koja je djelovala u Zadru.²³ Slična razmišljanja o tom materijalu iznio je i Pavuša Vežić, koji je Beloševićovo mišljenje nadopunio identifikacijom te radionice s onom čije je djelovanje na prijelazu 8. u 9. stoljeće u Zadru pretpostavio Ivo Petricoli,²⁴ iako među poznatom zadarskom skulpturom iz toga vremena nije moguće pronaći nikakve stilske paralele sa skulpturom iz Galovca, kao ni s

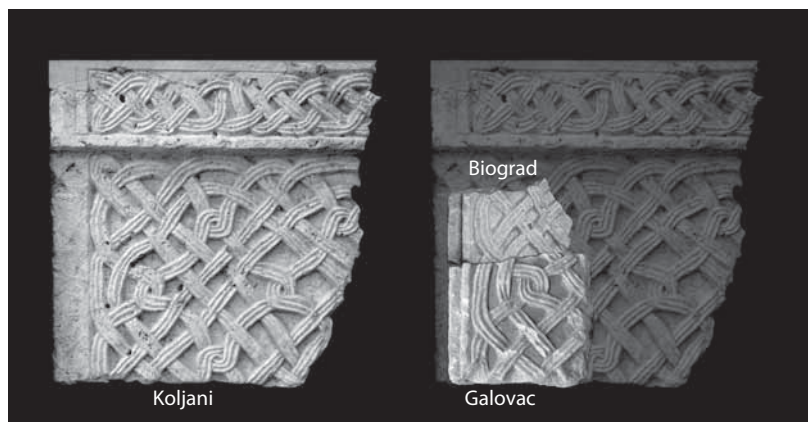


4. Kapituli iz Galovca i Biskupije kod Knina (izradio: M. Košta)
Capitals from Galovac and Biskupija kod Knina

onom, njoj srodnom, iz Biskupije i Koljana. Na neodrživost takvih promišljanja već je upozorio Nikola Jakšić, naglašavajući da se ona, bez ikakve analize, argumentacije i nužnih pojašnjenja, zasnivaju isključivo na činjenici da je Galovac bio najbliži Zadru »kao jedinom razvijenom gradskom središtu u kojoj bi takva radionica mogla djelovati«.²⁵ Zbog svega iznesenog može se reći da je kod dijela naše znanstvene javnosti shvaćanje pojma klesarske radionice, kao i načina njezina djelovanja i funkcioniranja na terenu, u najmanju ruku zbunjujuće, ako ne i vrlo problematično.

Dakle, razdvajajući galovačku skulpturu na dvije razvojne faze opremanja crkve tijekom ranoga srednjeg vijeka, Janko Belošević je prvoj fazi pripisao oltarnu ogradu s lukom koja se po njegovu mišljenju protezala cijelom širinom građevine. Ona se sastojala od podnožja, četiriju pluteja, šest pilastara (četiri su nosila monolitne stupiće s kapitelima, a dva krajnja su bila bez njih), arhitrava koji je stajao na stupićima dok se u krajevima naslanjao na po jednu zidnu konzolu i luka koji se nadvijao nad njezinim središnjim prolazom. Od četiriju izvornih pluteja djelomično su grafički rekonstruirana samo dva, i to na temelju vrlo malih i nedostatnih fragmenata, pa bi idejnu rekonstrukciju njihova izvornog izgleda, kao uostalom i cijele oltarne ograde, trebalo uzeti s velikom dozom opreza. Arhitrav i luk bili su podijeljeni na gornju zonu kuka s velikim zavojicama i neprofiliranim izduženim nožicama te natpisnim poljem u donjem dijelu.²⁶

U drugu razvojnu fazu opremanja crkve Belošević je svrstao ulomke skulpture koji su po njegovoj interpretaciji izvorno pripadali oltarnoj ogradbi sa središnjim zabatom, dvama ciborijima, oltaru i kamenici za krštenje, dvojnim prozorima, dovratnicima i ukrasnim oplatama poviše vrata, itd.²⁷ I u ovom je slučaju Belošević ponudio grafičke rekonstrukcije svih nabrojanih liturgijskih instalacija i arhitektonsko-dekorativnih elemenata, ali su one, u većini slučajeva, opet zasnovane na premalom broju manjih fragmenata koji ne mogu biti pouzdan oslonac za potpuno vjerodostojnu predodžbu njihova izvornog izgleda. Na većini tih ulomaka može se prepoznati radionica »Majstora koljanskog plute-



6. Arkada četverostraničnog oltarnog ciborija iz Galovca, Biograd, Zavičajni muzej, Zadar, Praktikum Odjela za arheologiju Sveučilišta u Zadru (foto: I. Josipović; izvornu fotografiju nadopunio: M. Košta)

Arkade of the four-sided ciborium from Galovac, Biograd, Regional Museum, Zadar, Practicum of the Archaeology Department, University of Zadar

ja«, pa je posve logično zaključiti da je upravo ona radila na opremanju unutrašnjosti crkve i njezinih aneksa u drugoj razvojnoj fazi.

Ta je radionica prepoznatljiva po dosta krupnoj izvedbi elemenata koji tvore njezine liturgijske instalacije, poput širokih i masivnih pilastara i veoma velikih pluteja oltarnih ograda čije su površine uglavnom ukrašene gusto izvedenim geometrijskim troprutnim prepletom s izrazitom prisutnošću *horror vacui*. Osim toga, za nju je karakteristično oblikovanje zabatnih i arhitravnih kuka s velikim pužolikim zavojnicama uglavnom na kratkim nožicama, zatim dosta često korištenje motiva golubice koja stoji na kratkim i jakim nogama te ima sitnu glavu s krupnim okom i grozdom u kljunu, kao

5. Ulomak pluteja iz Koljana i ulomci srodnog pluteja iz Galovca (foto: A. Milošević, I. Josipović; izradio: M. Košta)

Fragment from the Koljane balustrade and fragments from the associated balustrade from Galovac

i izvedba vrlo krupnih i razvijenih kapitela, obrađenih u dvije zone listova s izražajno istaknutim volutama koje podržavaju abakus, a koji inače predstavljaju najkvalitetnije primjerke u našoj predromaničkoj baštini. Po svim navedenim likovno-stilskim karakteristikama ova se radionica otkriva kao udruženje vrsnih majstora nemirnog duktusa i izrazite inventivnosti te nadasve izraženog osjećaja za plasticitet, štoviše i za negativne prostore.²⁸

Međutim, dosadašnje grafičke rekonstrukcije galovačkih liturgijskih instalacija dosta su problematične i iz razloga što su sastavljene od kamenih ulomaka različitih stilskih karakteristika. To znači da bi ih putem detaljne likovno-stilske analize trebalo razdvojiti i povezati s radioničkim opusima, pa ih tek onda svrstati u kronološke razvojne faze. Budući da je isključivanje biogradskog kapitela iz idejne rekonstrukcije oltarne ograde prve faze, koju je izradila jedna još uvijek neimenovana klesarska radionica, u ovom članku već argumentirano, potrebno se pozabaviti s najkritičnijim grafičkim rekonstrukcijama koje su svrstane u drugu fazu, a to se ponajprije odnosi na donji dio oltarne ograde te četverostranični (navodno krstionički) ciborij i oltar koji je, prema Beloševićevoj interpretaciji, stajao ispod šesterostraničnog ciborija.²⁹

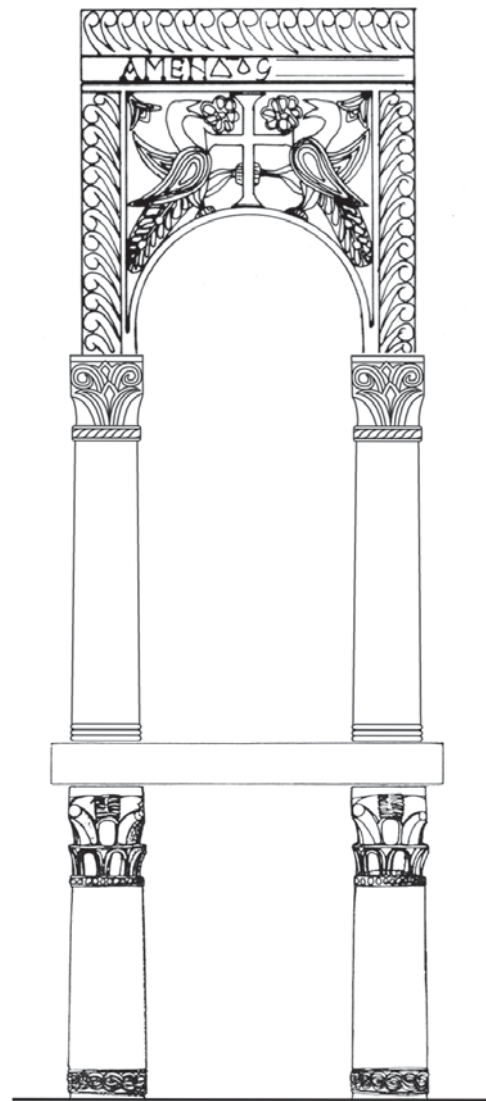
Donji dio ograde svetišta Janko Belošević je idejno rekonstruirao na temelju tridesetak u pravilu vrlo malih ulomaka skulpture te je pretpostavio da se ona sastojala od četi-

tiriju pluteja i istog broja pilastara u koje su ti pluteji bili uglavljeni. Iako su u njegovu grafičku rekonstrukciju ušli i komadi koji nisu produkti ove radionice (npr. sl. 2.), crteži triju pluteja bar sadrže likovni repertoar karakterističan za »Majstora koljanskog pluteja«, jer se takav susreće i na oltarnoj ogradi iz Koljana Gornjih. Nasuprot tome, grafički prikaz četvrtog pluteja s motivom troprutih učvorenih kvadrata vrlo je problematičan jer korištenje takvog motiva u ovoj radionici dosada nije utvrđeno, a i on sam je prepoznat na vrlo sitnim, zapravo nečitljivim fragmentima skulpture.³⁰ Dakle, Belošević galovačku oltarnu ogradu iz druge faze idejno rekonstruirao od četiriju pluteja koji sadrže po petnaest kružnica ili kvadrata, raspoređenih u tri reda i pet stupaca (3 x 5). Međutim, »Majstor koljanskog pluteja«

na cjelovito sačuvanim primjercima iz Koljana i Biskupije ornament plutejâ organizira na drukčiji način te njihovu površinu raščlanjuje po načelu dvaju sljubljenih kvadrata s po devet kružnica, tj. s po šest kružnica u svakom redu [2 x (3 x 3)].³¹ Takvi pluteji, dakle, sadrže osamnaest kružnica te su u prosjeku široki oko 150 centimetara. Osim toga, dosada nije primijećeno da se dva ulomka istoga pluteja, od kojih je jedan pronađen u Galovcu, dok je drugi već ranije dospio u Biograd, spajaju po crti loma,³² čime se dobiva dovoljno velika površina izvornog pluteja s koje se može iščitati motiv učvorenih troprutih kružnica dijagonalno isprepletenih s dvije paralelne troprute trake (sl. 5., desno). Zbog korištenja takvog motiva, ali i identičnih stilskih karakteristika, opet je moguće zaključiti da je navedeni plutej istovjetan jednom od dvaju pluteja oltarne ograde iz Koljana (sl. 5., lijevo), što je još jedna potvrda ispravnosti atribucije dijela galovačke skulpture »Majstoru koljanskog pluteja«.

Od četverostraničnog ciborija sa sigurnošću se može pretpostaviti izgled tek jedne arkade od koje se sačuvalo ukupno osam fragmenata (sl. 6.). Njih sedam danas se čuva u Biogradu, dok je tek jedan ulomak otkriven u Galovcu. Budući da se jedan fragment iz Biograda po frakturi spaja s onim galovačkim, to predstavlja ključni argument da se navedena arkada može pouzdano smatrati stranicom četverostraničnog ciborija iz Galovca, prema Janku Beloševiću njegovom pročelnom arkadom.³³ Na njoj je reljefno izveden središnji motiv koji tvori glatki križ proširenih krakova s po jednim simetrično postavljenim paunom s objiju strana, dok su bočni krajevi arkade obrubljeni ukrasnim pojasom kuka s krupnim zavojnicama na visokim neraščlanjenim nožicama. Ovom je ciboriju pripisan i ulomak završnog vijenca s kukama istovjetnima onima s opisane arkade, koji je otkriven za arheoloških istraživanja na Crkvini, a koji u donjoj zoni ima natpis čiji sadržaj upućuje da je taj fragment bio smješten na bočnoj ili čak začelnoj stranici ciborija (sl. 8., lijevo gore).³⁴ Belošević je, nadalje, temeljem malobrojnih ulomaka koji su se sačuvali, pretpostavio i izgled ostalih stranica ciborija, te je ponudio njegovu idejnu rekonstrukciju,³⁵ koju je, zbog konstrukcijskih nelogičnosti, osporio Pavaša Vežić.³⁶

Ipak, najveći problem predstavlja činjenica da sačuvani ulomci arkada četverostraničnog ciborija pokazuju likovno-stilske karakteristike identične onima s arhitrava i pluteja oltarne ograde koju je u prvoj razvojnoj fazi izradila već spominjana neimenovana radionica, dok su njemu pripisani kapiteli bez svake sumnje djela »Majstora koljanskog pluteja«, dakle radionice koja je unutrašnjost crkve opremila tijekom druge faze.³⁷ Stoga četverostranični ciborij treba smatrati produktom ranije faze opremanja crkvene unutrašnjosti, s tim da se onda otvara problem kapitela koji su nosili njegovu košaru, jer to nikako ne mogu biti kapiteli koje je izradio »Majstor koljanskog pluteja«, kako je to do sada predlagano. Stilsku srodnost s košarom četverostraničnog ciborija pokazuju i stupići koji su vjerojatno nosili menzu oltara, pa bi i njih, unatoč dosadašnjem svrstavanju u drugu razvojnu fazu,³⁸ trebalo datirati ranije i pripisati ih radionici iz prve faze. Ako se pak prihvati mišljenje da su sačuvani ulomci stupića s bazama nosili oltarnu menzu, onda se kao jedina preostala opcija za četverostranični ciborij čine kapiteli koji



7. Idejna rekonstrukcija četverostraničnog ciborija na menzi oltara (dijelom preuzeto od J. Beloševića; prema autorovoj interpretaciji nadopunio i prilagodio: M. Košta)

Ideal reconstruction of the four-sided ciborium on the mensa of the altar

se do danas nisu sačuvali, a koji su vjerojatno nalikovali onom kapitelu koji se danas nalazi u splitskom Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika, a kojeg se smatra kapitelom galovačke oltarne ograde iz prve faze. Ta se pretpostavka čini još vjerojatnijom ako se ima na umu da su u drugoj razvojnoj fazi opremanja crkve sv. Bartula stilski istovjetni kapiteli nosili i arhitrav oltarne ograde i košaru šesterostraničnog ciborija.

Nakon navedene stilsko-kronološke reinterpretacije potrebno se pozabaviti i s izvornim smještajem i funkcijom četverostraničnog ciborija. Janko Belošević ga smatra krstioničkim, ali se, zbog njegova oblika i ikonografskog sadržaja jedine mu solidno sačuvane stranice, puno uvjerljivije čini mišljenje Pavaše Vežića da se radi o ciboriju koji je stajao na samoj menzi oltara (sl. 7.), poput sličnih primjera iz



8. Stilski jedinstveni ulomci reljefa iz prve faze opremanja crkve sv. Bartolomeja u Galovcu (izradio: M. Košta)

Stilistically identical fragments from the first phase of furnishing St Bartholomew's church at Galovac

Valpolicelle ili iz crkve sv. Lovre u Orvietu.³⁹ Budući da visina pretpostavljene pročelne arkade ciborija iznosi 94, a njezina širina svega 92 centimetra, navedeni prijedlog se doima dosta uvjerljiv, a kada se tome pridoda i visina stupića koji su nosili oltarnu menzu, a koja iznosi 77 centimetara, navedene se mjere mogu skladno uklopiti u takvu svetišnu instalaciju. U tom je kontekstu znakovito spomenuti da je Belošević ustvrdio kako je začelna strana ovog ciborija bila neukrašena,⁴⁰ pa i to odgovara predloženom tipu liturgijske instalacije čija začelna strana nije vidljiva vjernicima. Što se tiče šesterostraničnog ciborija, od njega su se, s iznimkom kapitelâ, u pravilu sačuvali tek fragmenti stupova, zatim više dijelova košare s kutnim akroterijima te ostaci krovne konstrukcije.⁴¹ Taj je ciborij bez svake sumnje djelo »Majstora koljanskog pluteja«, po funkciji je zacijelo bio krstionički, a prema Vežićevu mišljenju nije stajao na podu baptisterija,

već je bio podignut na parapet krsnog zdenca u njemu, poput poznatog ciborija patrijarha Kalista u Cividaleu.⁴²

Ako bi se prihvatila ovakva interpretacija, to bi značilo da tijekom ranoga srednjeg vijeka u crkvi sv. Bartula u Tršcima (Galovcu) nije došlo do zamjene oltarnog ciborija, već je u drugoj fazi opremanja crkve »Majstor koljanskog pluteja« izradio tek novu oltarnu ogradu sa središnjim zabatom te šesterostranični ciborij za njezinu krstionicu, čiji smještaj zbog velikih oštećenja ovog lokaliteta nije moguće sasvim pouzdano utvrditi. Osim navedenog, istoj je radionici moguće pripisati i dosta veliki broj ulomaka arhitektonsko-dekorativnih elemenata, među kojima su prepoznati i dijelovi dvaju dovratnika i ukrasne oplata vrata, iako je takva identifikacija iz više razloga problematična.⁴³

Potrebno je još razriješiti i novootvoreni problem izvornog smještaja triju sačuvanih kapitela »Majstora koljanskog pluteja« za koje Belošević smatra da su pripadali četverostraničnom ciboriju. Kada se pomnije analiziraju svi pronađeni kapiteli iz te radionice, pouzdano se može utvrditi postojanje tek njih deset, od kojih je šest većih, dok su četiri nešto manja. Slično je mišljenje na kraju istraživanja lokaliteta u Galovcu imao i Janko Belošević, ali on tada još nije uvidio da je u crkvi sv. Bartula postojao i manji četverostranični ciborij, pa je veće kapitele smatrao dijelovima šesterostraničnog ciborija, a manje dijelom oltarne ograde sa zabatom.⁴⁴ Ipak, kasnije je, uslijed prepoznavanja ulomaka manjeg ciborija i postojanja još nekih fragmenata kapitela »Majstora koljanskog pluteja«, njihov broj povećao na dvanaest. U novom prerasporedu »raspoloživih« kapitela Belošević je šesterostraničnom ciboriju i dalje ostavio njih šest, ali je oltarnoj ogradi i četverostraničnom ciboriju priključio tek po tri kapitelâ, smatrajući da im jedan kapitel ili u potpunosti nedostaje, ili je sačuvan tek u sitnim fragmentima.⁴⁵ Međutim, kako je prethodno već utvrđeno da četverostra-

nični ciborij nije imao navedene kapitele jer je izrađen u ranijoj fazi opremanja crkve, čini se logičnim zaključiti da je kapitelâ »Majstora koljanskog pluteja« zaista bilo samo deset, od kojih je šest većih stajalo na šesterostraničnom krstioničkom ciboriju, dok su četiri manja pripadala oltarnoj ogradi sa središnjim zabatom.

Na kraju je potrebno dotaknuti se i problema datacije svih ulomaka kamene plastike koji su nastali tijekom dviju rano-srednjovjekovnih faza opremanja crkve sv. Bartula u Tršcima. Za precizniju dataciju ne postoje nikakvi pouzdani oslonci, pa se među skulpturom može uspostaviti tek relativna kronologija, kao što je već i učinjeno. Ispravnost svrstavanja djela »Majstora koljanskog pluteja« u drugu razvojnu fazu dodatno potvrđuje i njihova znatno bolja očuvanost u odnosu na fragmente skulpture koji su nastali u prvoj fazi opremanja crkve. Možda bi se ipak temeljem analize ukrasnog repertoara na



9. »Majstor koljanskog pluteja«, Ulomci reljefa iz druge faze opremanja crkve sv. Bartolomeja u Galovcu (izradio: M. Košta)

Master of the Koljane pluteus, fragments of reliefs from the second phase of furnishing St Bartholomew's church at Galovac, by an unidentified stonemasons' workshop

ulomcima iz prve faze, na kojima dominantno prevladavaju motivi iz kršćansko-mediteranske likovne tradicije, prva faza trebala datirati u rano 9. stoljeće, dok bi se djelovanje »Majstora koljanskog pluteja«, koji više koristi otočko-misionarski izričaj, moglo smjestiti više prema sredini ili čak prema kraju stoljeća.⁴⁶ Međutim, kako konkretne potvrde za predložene datacije zasada nije moguće ponuditi, ovo pitanje i dalje ostaje u potpunosti otvoreno.

Dakle, u ranome srednjem vijeku, točnije tijekom 9. stoljeća, crkva sv. Bartolomeja u Tršcima (Galovcu) dvaput je opremana predromaničkim liturgijskim instalacijama. U prvoj fazi, koju je moguće okvirno datirati u rano 9. stoljeće, došlo je do zamjene ranokršćanskog crkvenog namještaja i arhitektonsko-dekorativnih elemenata novim predroma-

ničkim instalacijama koje je izradila zasad neimenovana klesarska radionica (sl. 8.). Među njezinim produktima posebno se ističe oltarna ograda sa središnjim lukom i manji četverostranični ciborij koji je stajao na menzi oltara unutar svetišta crkve.

Sredinom tog stoljeća, ili pak u njegovoj drugoj polovici, dolazi do djelomične izmjene postojećih i do dodavanja nekih novih liturgijskih instalacija i arhitektonsko-dekorativnih elemenata. Tako je tijekom druge razvojne faze opremanja crkve sv. Bartula, od značajnijih stvari, zamijenjena tek oltarna ograda s lukom, dok je četverostranični ciborij najvjerojatnije i dalje ostao stajati u njezinu svetištu. Nova oltarna ograda sa zabatom pokazuje sve likovno-stilske karakteristike »Majstora koljanskog pluteja«, a ista stvar može se ustvrditi i za veći šesterostranični ciborij koji je zacijelo stajao nad krsnim zdencem galovačkog baptisterija, čiji izvorni položaj zbog devastiranosti ovog lokaliteta nije moguće pouzdano utvrditi.

Razvrstavanjem navedene predromaničke skulpture po stilsko-kronološkim fazama uspostavljena je jasnija predodžba o zahvatima unutar crkve sv. Bartula tijekom 9. stoljeća, a detaljnijom analizom te kamene plastike osnažene su i dosadašnje atribucije jednoga njezina dijela »Majstoru koljanskog pluteja« (sl. 9.). Naime, ta radionica, koja je dosada identificirana tek

na tri lokaliteta unutar teritorija ranosrednjovjekovne hrvatske kneževine (Biskupija, Koljane, Galovac), iskazuje se možda i kao najkvalitetnija klesarska produkcija unutar naše predromaničke baštine, a upravo neki od navedenih galovačkih spomenika dodatno osnažuju takvu tvrdnju.

Bilješke

- 1 Prilikom nastajanja ovoga članka svojom su mi susretljivošću iznimno pomogli: Draženko Samardžić, ravnatelj Zavičajnog muzeja u Biogradu te Mirko Čepo i Marko Meštrov, djelatnici tog muzeja, pa im zbog toga iskreno zahvaljujem.
- 2 Toponim Tršci u arhivskoj se građi počinje javljati već od druge polovice 11. stoljeća, intenzivno se spominje od kraja 13. do završetka 15. stoljeća, a susreće se i tijekom 17. stoljeća. Ipak, pred sam kraj 17. stoljeća, uslijed većih demografskih promjena izazvanih tursko-mletačkim ratovima, a posebno nakon Morejskog rata, toponimu Tršci se u pisanim vrelima gubi svaki trag. – NIKOLA JAKŠIĆ, Hrvatski srednjovjekovni krajobrazi, Split, 2000./a, 209; ISTI, Vladarska zadužbina Sv. Bartula u srednjovjekovnom selu Tršci, u: *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 42 (2000./b), 17–18.
- 3 O smještaju, granicama i približnoj veličini (55 ždrjebova) srednjovjekovnog sela Tršci vidi u: NIKOLA JAKŠIĆ (bilj. 2., 2000./a), 209–212; ISTI (bilj. 2., 2000./b), 17–21.
- 4 O rezultatima istraživanja tog lokaliteta u više je navrata pisao sam voditelj istraživanja, a sintezu svojih znanstvenih spoznaja, uz navođenje kompletne ranije relevantne literature vezane uz ovu problematiku, dao je u: JANKO BELOŠEVIĆ, Osvrt na konačne ishode istraživanja položaja Crkvine u selu Galovcu kod Zadra, u: *Diadora*, 18–19 (1996.–1997.; 1997.), 301–350. Navedeni članak je ustvari neznatno dopunjen i izmijenjen tekst koji je autor objavio i na talijanskom jeziku (ISTI, Il complesso dell'architettura paleocristiana a Crkvina di Galovac nei pressi di Zadar, u: *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku (Radovi XIII. međunarodnog kongresa za starokršćansku arheologiju, Split–Poreč, 25. 9. – 1. 10. 1994.)*, 87–89, dio III. (1998.), 69–104.
- 5 Detaljniju analizu i katalošku obradu predromaničke kamene plastike s Crkvine u Galovcu Belošević je objavio u: JANKO BELOŠEVIĆ, Predromanička kamena plastika s Crkvine u Galovcu kod Zadra, u: *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 35 (22) (1995.–1996.; 1997.), 149–204.
- 6 JANKO BELOŠEVIĆ (bilj. 4., 1997.), 303–304.
- 7 Svetog Bartolomeja kao titulara ove crkve Janko Belošević bez dodatnih objašnjenja u svojim radovima počinje navoditi tek od 1994. godine nadalje. – JANKO BELOŠEVIĆ, Ograda svetišta ranokršćanske crkve Sv. Bartolomeja sa Crkvine u selu Galovcu kod Zadra, u: *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 33 (20) (1993.–1994.;1994./a), 121–144; ISTI, Prozorske rešetke ranokršćanske crkve Sv. Bartolomeja na Crkvini u Galovcu kod Zadra, u: *Diadora*, 15 (1993.; 1994./b), 85–102. Do toga vremena navedena se građevina u Beloševićevim člancima spominjala bez navođenja titulara, dakle samo kao ranokršćanska crkva na lokalitetu Crkvina u Galovcu. ISTI, Prethodni izvještaj o rezultatima istraživanja lokaliteta »Crkvina« u selu Galovac kod Zadra, u: *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 28 (15) (1988.–1989.; 1989.), 71–82; ISTI, Osvrt na rezultate istraživanja lokaliteta »Crkvina« u selu Galovac kod Zadra u 1989. godini, u: *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 29 (16) (1989.–1990.;1990.), 231–239; ISTI, O rezultatima istraživanja lokaliteta »Crkvina« u selu Galovac kod Zadra u 1990. godini, u: *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 30 (17) (1990.–1991.; 1992.), 79–92; ISTI, Ishodi pete, završne kampanje istraživanja lokaliteta Crkvina u selu Galovcu kod Zadra, u: *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 31 (18) (1991.–1992.; 1993.), 121–142. Da lokalitet Crkvinu treba identificirati kao dio srednjovjekovnog sela Tršci, u kojemu se, prema jednom dokumentu, već od 1289. godine spominje crkva sv. Bartula, naknadno je pojasnio Nikola Jakšić. Međutim, za razliku od Beloševića, on smatra da je sv. Bartolomej postao titular te crkve tek od vremena uspostave hrvatske kneževine. – NIKOLA JAKŠIĆ (bilj. 2., 2000./a), 238, 250–252; ISTI (bilj. 2., 2000./b), 38, 45–47.
- 8 JANKO BELOŠEVIĆ (bilj. 4., 1997.), 317, sl. 9., 321, sl. 11.
- 9 JANKO BELOŠEVIĆ (bilj. 7., 1994./a), 121–144.
- 10 JANKO BELOŠEVIĆ (bilj. 4., 1997.), 303, 310–311, 314–315.
- 11 JANKO BELOŠEVIĆ (bilj. 5.), 151.
- 12 Katalošku obradu svih dotada poznatih ulomaka srednjovjekovne kamene skulpture s područja Biograda, pa i onih o kojima je ovdje riječ, donijela je u svom članku iz 1980. godine Branka Juraga. BRANKA JURAGA, Srednjovjekovni kameni spomenici na području Biograda, u: *Diadora*, 9 (1980./1980.), 445–471.
- 13 JANKO BELOŠEVIĆ (bilj. 4., 1997.), 302. Te fragmente Belošević nabraja u bilješci na početku kataloga skulpture u svojem članku o predromaničkoj kamenoj plastici iz Galovca. – ISTI (bilj. 5.), 152.
- 14 Detaljan opis kapitela vidi u: BRANKA JURAGA (bilj. 12.), 461–462, T. XIII, 54.

15

Vidi: NIKOLA JAKŠIĆ, Kiparsko klesarske radionice u Dalmaciji od 9. do 12. stoljeća, doktorska disertacija, Zadar, 1986., 54; ISTI, Croatian Art in the Second Half of the Ninth Century, u: *Hortus artium medievalium*, 3 (1997.), 42–43, sl. 2.

16

Navedeni je kapitel u inventarsku knjigu tadašnjeg kninskog muzeja zaveden s još osam darovanih predmeta pod brojem 297 a) i napomenom: »jedan ulomak kolone sa kapitelom«. Nakon kratkog opisa i crteža svih devet predmeta naveden je nadnevak 4. siječnja 1934. godine, kao datum njihova prispjeha u kninski muzej, te je sve dodatno popraćeno bilješkom koja glasi: »Ove je predmete imao u kući Burčul Ivan pok. Blaje iz Galovca. Predmeti su nađeni na ostacima starohr. crkve u Galovcu. Dobiveni posredovanjem (nešto prekriziženo, op. a.) sreske ispostave u Zemuniku.« – Uvid u navedenu inventarsku knjigu omogućio mi je doc. dr. sc. Ante Milošević, pa mu na tome zahvaljujem.

17

JANKO BELOŠEVIĆ (bilj. 5.), 166, sl. 2.

18

Zahvalnost za pomoć prilikom pronalaska i fotografiranja ovog kapitela u depou Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika dugujem kolegama Anti Miloševiću, Maji Petrinec i Nikolini Urodi.

19

JANKO BELOŠEVIĆ (bilj. 5.), 166–201 (passim).

20

NIKOLA JAKŠIĆ, Majstor koljanskog pluteja, u: *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, 8 (1984.), 243–252. O djelima ove radionice iz Gornjih Koljana kod Vrlike i Biskupije kod Knina, kao i usporedbi arhitekture i skulpture s tih lokaliteta, nedavno je pisao i Ante Jurčević, koji je svoj tekst popratio i katalogom skulpture. – ANTE JURČEVIĆ, Usporedba skulpture i arhitekture s lokaliteta Crkvina u Gornjim Koljanima i Crkvina u Biskupiji kod Knina, u: *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, 36 (2009.), 55–84. Iako se na ovom mjestu nije moguće detaljnije osvrnuti na taj rad, ipak je potrebno upozoriti da se u njemu donose i neki ulomci skulpture koji stilski ne pripadaju toj radionici (kat. br. 3, 4, 16, 17, 23, 26, 33, 34 i 35), ali i neki kojima radioničku pripadnost nije moguće pouzdano ni utvrditi (kat. br. 2). Naime, za pripisivanje potonjeg fragmenta ovoj radionici Jurčeviću je bio ključan način izvedbe slova iz natpisa (!), a pogrešno je ispravljao i neke »netočne« podatke o pojedinim ulomcima (kat. br. 18) koje je u gore navedenom članku navodno objavio Nikola Jakšić, iako se čitanjem Jakšićeva teksta jasno može utvrditi da on to nije učinio. Međutim, prilikom ispravljanja nepostojećih pogrešaka sam Jurčević čini pogrešku, jer kao mjesto nalaza jednog ulomka pilastra oltarne ograde (kat. br. 19) pogrešno navodi pravoslavno groblje u Laktacu kod manastira Dragović, iako je taj fragment pronađen na lokalitetu Crkvina u Gornjim Koljanima. Točnost Jakšićevih navoda i pogrešnost Jurčevićevih može se provjeriti u članku Stjepana Gunjače koji je o tim pronalascima izvijestio znanstvenu javnost. – STIPE (STJEPAN) GUNJAČA, Trogodišnji rad Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika (1955., 1956. i 1957. godine), u: *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, 7 (1960.), 273, sl. 17.

21

NIKOLA JAKŠIĆ, Predromaničko kiparstvo, u: *Tisuću godina hrvatskog kiparstva*, (ur.) Igor Fisković, Zagreb, 1997., 23–24.

22

JANKO BELOŠEVIĆ (bilj. 7., 1989.), 80; ISTI (bilj. 7., 1992.), 87.

23

JANKO BELOŠEVIĆ, Dva predromanička ciborija iz Crkvine u Galovcu kod Zadra, u: *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 32

(19)/1992.–1993. (1993.), 205; ISTI (bilj. 4., 1997.), 328; ISTI (bilj. 5.), 183, 186–187, 189.

24

Usporedi: PAVUŠA VEŽIĆ, I cibori a pianta esagonale risalenti all'alto medioevo in Istria e in Dalmazia, u: *Hortus artium medievalium*, 3 (1997.), 113.

25

Usporedi: NIKOLA JAKŠIĆ (bilj. 2., 2000./a), 248, bilj. 118.; ISTI (bilj. 2., 2000./b), 44–45, bilj. 125.

26

Usporedi: JANKO BELOŠEVIĆ (bilj. 4., 1997.), 321–326; ISTI (bilj. 5.), 152–155, 166–181.

27

Usporedi: JANKO BELOŠEVIĆ (bilj. 23.), 177–215; ISTI, Novopronađeni ulomci predromaničkih ciborija i oltara s Crkvine u Galovcu kod Zadra, u: *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 34 (21) (1994.–1995., 1995.), 151–161; ISTI (bilj. 4., 1997.), 326–330; ISTI (bilj. 5.), 155–165, 182–201.

28

Usporedi: NIKOLA JAKŠIĆ (bilj. 20.), 243–252; ISTI (bilj. 15., 1986.), 99–111; ISTI (bilj. 21.), 23–24; ISTI, Klesarstvo u službi evangelizacije, u: *Hrvati i Karolinzi – Rasprave i vrela*, (ur.) Ante Milošević, Split, 2000., 205–206.

29

Na ovom bi mjestu trebalo spomenuti i jedan ulomak reljefa s motivom troprutih učvorenih kružnica, kojega Belošević smatra doprozornikom iz druge razvojne faze. Međutim, kako taj reljef stilski ne odgovara »Majstoru koljanskog pluteja«, trebalo bi ga svrstati u prvu fazu opremanja crkve, a što se funkcije tiče, puno je vjerojatnije da je riječ o pilastru zasad neutvrđene izvorne namjene nego o doprozorniku. – Usporedi JANKO BELOŠEVIĆ (bilj. 5.), 162–163, T. XXXII., 1.

30

Usporedi JANKO BELOŠEVIĆ (bilj. 5.), 183–187, sl. 15–18.

31

Među djelima ove radionice prepoznata su tri načina ukrašavanja pluteja učvorenim troprutim kružnicama, a to su: kružnice nastanjene golubicama, Salomonovim čvorovima i sedmerolatičnim ili osmerolatičnim rozetama, zatim kružnice koje dijagonalno isprepliću dvije paralelne troprute trake te na isti način isprepletene koncentrične kružnice. – NIKOLA JAKŠIĆ (bilj. 20.), 245–248, sl. 1., 6. i 7.

32

Ta dva ulomka Belošević opisuje i donosi njihove fotografije, ali nije uočio da se međusobno spajaju. JANKO BELOŠEVIĆ (bilj. 5.), 155–156, br. 2.1, T. IX., 1 i br. 2.7, T. X., 1.

33

Usporedi: JANKO BELOŠEVIĆ (bilj. 23.), 190–193, 206–214; ISTI (bilj. 27.), 155, 158–160.

34

Usporedi: PAVUŠA VEŽIĆ – MILENKO LONČAR, HOC TIGMEN – Ciboriji ranoga srednjeg vijeka na tlu Istre i Dalmacije, Zadar, 2009., 100.

35

JANKO BELOŠEVIĆ (bilj. 23.), 212, prilog III. i IV.; ISTI (bilj. 27.), 158–160, prilog II.

36

Usporedi PAVUŠA VEŽIĆ – MILENKO LONČAR (bilj. 34.), 100.

37

U ovom je kontekstu korisno prenijeti zapažanje Pavuše Vežića koji je analizirajući ovaj ciborij ustvrdio da je »problematična također i razlika između kapitela, koji po stilskim odlikama i finoći dljeta više odgovaraju glavicama šesterostranog ciborija negoli grublje klesanom reljefu pripisanom četverostranom ciboriju«. – PAVUŠA VEŽIĆ – MILENKO LONČAR (bilj. 34.), 100.

38

Usporedi JANKO BELOŠEVIĆ (bilj. 27.), 152, sl. 1., 154–158, T. IV i V.

39

PAVUŠA VEŽIĆ – MILENKO LONČAR (bilj. 34.), 100.

40

JANKO BELOŠEVIĆ (bilj. 23.), 212.

41

JANKO BELOŠEVIĆ (bilj. 23.), 180–189, 194–206; ISTI (bilj. 27.), 153–154, 156.

42

Usporedi: PAVUŠA VEŽIĆ – MILENKO LONČAR (bilj. 34.), 57–59.

43

Naime, Beloševićev prijedlog načina sklapanja tih elemenata, njihova funkcija (npr. ukrasna oplata vrata), kao i repertoar njihovih ukrasa, koji je karakterističan za arhitrave i zabate, ali ne i za dovratnike i nadvratnike, upućivao bi na zaključak da se ovdje radi o unikatnim arhitektonsko-dekorativnim elementima unutar hrvatske predromaničke baštine, što je dijelom naglasio i sam Belošević. Usporedi JANKO BELOŠEVIĆ (bilj. 5.), 196.

44

JANKO BELOŠEVIĆ (bilj. 22., 1992.), 86–87.

45

JANKO BELOŠEVIĆ (bilj. 7., 1993.), 128–130; ISTI (bilj. 23.), 182–184, 191, 206; ISTI (bilj. 27.), 153–156, 160.

46

Na dvojnost likovnog repertoara na hrvatskoj predromaničkoj skulpturi kao posljedici različitih umjetničkih tradicija nedavno je skrenuo pozornost Nikola Jakšić, koji je pritom uspostavio i relativnu stratigrafiju kako na vertikalnoj (kronološkoj) tako i na horizontalnoj (političke granice) razini. Usporedi NIKOLA JAKŠIĆ – EMIL HILJE, Umjetnička baština Zadarske nadbiskupije – Kiparstvo I., Zadar, 2008., 16–26 (passim).

Summary

Ivan Josipović

»Master of the Koljane Pluteus« in the Stylistic Classification of Pre-Romanesque Sculpture from Galovac near Zadar

This article discusses the fragments of pre-Romanesque sculpture discovered at the locality of Crkvina in Galovac near Zadar during the period of 1979–1991, as well as those that had already been transferred from the site to the museums of Knin (Split) and Biograd. The author discusses the preceding scholarly analyses and interpretations of sculpture produced during the two early medieval periods of furnishing St Bartholomew's church. Although partly correcting and reinterpreting these analyses, he largely accepts the currently prevailing identification of Galovac sculpture in the context of fragments from the museums of Biograd and Split. Some of these fragments have disappeared from the site of Crkvina in Galovac before being subjected to proper archaeological research or adequately documented as to their place of discovery. A capital from Galovac is recovered from the storage of the Museum of Croatian Archaeological Monuments in Split with the help of a preserved inventory drawing. By analysing and comparing it to a similar sample from Biograd, it could be inferred that they were rather different in terms of style, which has led to the conclusion that the Biograd capital does not belong to the body of Galovac sculpture as it was previously believed. Therefore, the capital has been excluded from the current graphic reconstruction of the altar screen from the first, early medieval phase of furnishing the church at Galovac, which has motivated further investigation of other liturgical installations, believed to originate from the second phase of development. The author's key criterion for reclassifying the stone sculpture according to the chronological phases has been its artistic/stylistic analysis and its attribution to various workshops. Thus, special attention has been paid to the production of

»Master of the Koljane pluteus«, whose activity in Galovac was acknowledged, yet without being used for solving other, primarily stylistic and chronological issues related to the pre-Romanesque sculpture and its dating. It is precisely the identification of stonemasonry from the aforementioned workshop, which was active during the second phase – which can be concluded from the fact that its fragments are better preserved – that might help identify other early medieval reliefs from the first phase of furnishing the church at Galovac. Among these, one should mention a small four-sided ciborium with arcades that correspond stylistically to the altar screen with a central arch attributed to the first phase. The ciborium appears to have had capitals that were probably identical with the preserved capital of Galovac, preserved at the museum of Split, and as for its function, it has been identified as a ciborium standing on the mensa of the altar, as in the analogous examples from Valpolicella or St Lawrence's church in Orvieto. However, besides these decorative architectural elements, »Master of the Koljane pluteus« also produced the characteristic voluminous capitals that carried the larger, six-sided ciborium, as well as the architrave and the gables of the new altar screen. Eventually, the analysis of the visual repertory of these sculptural fragments has led the author, despite the lack of conclusive evidence, to date both phases to the ninth century: the first approximately to its beginnings and the second to its middle or even to the late ninth century.

Keywords: Pre-Romanesque, 9th century, sculpture, Galovac, Tršci, Crkvina, St Bartholomew's church, »Master of the Koljane pluteus«